

Sagen om Peter von Scholtens mindeplade på Assistens Kirkegård

Af Stine Helweg

Kirkegårdsvejleder, Københavns Kirkegårde

I sommeren 2020 modtog Københavns Kirkegårde en mail fra en borger angående den "yderst mangelfulde" og "historisk problematiske" skiltning ved Peter von Scholtens gravsted på Assistens Kirkegård. Snart blev gravstedet en politisk sag. Her følger en redigørelse for forløbet.

En borger henvender sig

I sommeren 2020 modtog Københavns Kirkegårde en mail fra en borger angående en mindeplade opsat ved Peter von Scholtens mausoleum på Assistens Kirkegård. Borgeren ønskede "skiltningen" ændret. Mindepladen er en metalplade med en hædrende inskription om Peter von Scholten. Inskriptionen lyder sådan her:

PETER VON SCHOLTEN / 1784 – 1854 / GENERALGUVERNØR OVER DANSK VESTINDIEN FRA 1827 TIL 1848 / ÆREFULDT BRAGTE HAN VED SIN PROKLAMERING DEN 3. JULI 1848 / SLAVERIET TIL OPHØR I VOR TROPESIDDELSE. / DEN 3. JULI 1973 BLEV DETTE GRAVKAPEL AF KØBENHAVNS MAGISTRAT / ERKLÆRET HISTORISK GRAV SOM MONUMENT OVER PETER VON SCHOLTEN / OG HANS HUMANITÆRE VIRKE I DANSK VESTINDIEN. / KAPELLET ER 1973 RESTAURERET AF DANSK VESTINDISK SELSKAB / MED STØTTE FRA FONDEN TIL FÆDRELANDETS VEL

Pladen er den eneste synlige genstand på gravstedet, der bærer hans navn.

På baggrund af henvendelsen undersøgte Københavns Kirkegårde forholdene omkring mindepladen. Den blev afslø-

ret ved en højtidelighed den 3. juli 1973 i anledning af, at gravstedet blev overdraget til Københavns Kommune som historisk grav (en betegnelse, man – før der blev lovgivet om bevaringsværdige gravminder – i Københavns Kommune brugte om gravminder, man ønskede bevaret). Inden overdragelsen havde Dansk Vestindisk Selskab forestået en gennemgribende renovering af gravstedet med støtte fra Fonden til Fædrelandets Vel.

Von Scholtens mausoleum på Assistens Kirkegård. Minde-tavlen har en let tilbagetrukket placering, men fremstår ikke desto mindre tydeligt i gravstedet på grund af størrelsen. Foto: Stine Helweg, 2023.



Københavns Kirkegårde kunne i forbindelse med undersøgelsen konstatere, at selv om Nationalmuseet havde erklæret Peter von Scholtens mausoleum bevaringsværdigt, så gjaldt det, måske lidt overraskende, ikke mindepladen. På den baggrund vurderede Københavns Kirkegårde umiddelbart, at mindepladen kunne og skulle nedtages, da det er almindelig praksis at fjerne ikke-bevaringsværdige gravminder m.v. fra bevaringsværdige grave. Mindepladen kunne så tilbydes til enten giveren, Dansk Vestindisk Selskab, eller et statsanerkendt museum – eller lægges på magasin. Borgeren blev i januar 2021 orienteret om denne vurdering samt om forvaltningens forventning om en snarlig politisk stillingtagen hertil.

Inden det skete, blev der imidlertid rejst et såkaldt medlemsforslag i det politiske udvalg med ansvar for Københavns kirkegårde, nemlig Teknik- og Miljøudvalget. Dermed blev enhver behandling af sagen i forvaltningens regi sat i bero.

Sagen bliver politisk

Det var Enhedslisten, der rejste ”medlemsforslag om at fjerne skiltet ved Peter von Scholtens gravmonument på Assistens Kirkegård”. Det lød i sin helhed sådan her:

”Det foreslås,

1. at skiltet ved Peter von Scholtens gravmonument på Assistens Kirkegård fjernes og tilbydes til Dansk Vestindisk Selskab, alternativt til et statsanerkendt museum, og at der derved åbnes for opsætning af en anden og mere tidsvarende formidling.”

Som motivering anførtes, at ”En ensidig betoning af det ’ærefulde’ og ’humanitære’ ved von Scholtens langvarige embedsperiode som guvernør i Vestindien (1827-1848) er en nedtoning af hans rolle som håndhæver af den koloniale undertrykkelse, der under hans årtier i embedet muliggjorde en opretholdelse af det danske slaveri i Vestindien. Det er dermed ikke en version af historien, der yder anerkendelse af, at slavegørelse af medmennesker krænker universelle idealer. Det er ikke en version af historien, som ser og leder efter den slavegjorte befolknings rolle som aktører i deres egen befrielse fra det danske slaveri. Hvis en skiltning skal formidle et rummeligt Københavns historie, så må det gamle skilt fjernes og dermed ske en åbning for en ny formidling.”

Der var nogen offentlig omtale af forslaget. Berlingske bragte den 1. juni 2021 en artikel om sagen under overskriften "Efter knap 50 år skaber mindeplade på Assistens Kirkegård nu forargelse". Jyllands-Posten skrev samme dag: "Enhedslisten vil have fjernet mindeplade fra Peter von Scholtens grav".

Da forslaget kom på dagsordenen i Teknik- og Miljøudvalget den 7. juni 2021, fremsatte Enhedslisten følgende ændringsforslag til erstatning af ovenstående punkt 1:

"at Teknik- og Miljøforvaltningen pålægges at udarbejde en indstilling med forvaltningens anbefaling til den fremadrettede skiltning ved Peter von Scholtens grav baseret på den nuværende praksis for skiltning på kirkegårde samt dialog med Dansk Vestindisk Selskab."

Ændringsforslaget blev vedtaget med syv stemmer mod tre. Ingen medlemmer undlod at stemme. For stemte: A, B, F og Ø. Imod stemte: C, O og V.

Dansk Folkeparti afgav følgende protokobemærkning: "Dansk Folkeparti kan ikke godtage at der forsøges at omskrive historien og må i øvrigt tage kraftig afstand fra forslaget med forkerte fakta omkring Von Scholten. Dansk Folkeparti synes det er væsentligt, at danskerne kender sin historie, men det opnås ikke ved at omskrive historien og fjerne statuer, mindesmærker m.m. som fortæller os om vort lands historie. Derfor stemmer DF imod Enhedslistens forslag."

Det Konservative Folkeparti afgav følgende protokolbemærkning: "Vi skal ikke glemme eller slette historien, men derimod lære af den. Derfor skal vi ikke begynde at nedtage skilte ved historiske monumenter."

Socialdemokratiet, Radikale Venstre og Socialistisk Folkeparti afgav følgende protokobemærkning:

"Vi bemærker, at Dansk Vestindisk Selskab selv foreslår, at forvaltningen indgår i dialog med selskabet om mindepladen i stedet for blot at fjerne den, hvorfor vi stemmer for ændringsforslaget."

Det Konservative Folkeparti, Dansk Folkeparti og Venstre benyttede sig af initiativretten, der i henhold til styrelseslovens § 11 giver medlemmer af kommunalbestyrelser mulig-



Udklip fra Berlingske Tidende den 4. juni 1973. Billedteksten lyder: "DA SLAVERNE BLEV FRI – I går var det 125 år siden den daværende generalguvernør Peter von Scholten frigav negerslaverne i Dansk Vestindien – nu de amerikanske Jomfruøer. Det markeres her ved kransenedlægning og mindetavleafsøring ved von Scholtens gravsted på Assistens Kirkegård i København. – Personerne er (t.v.) den nuværende amerikanske ø-guvernør, Melvin Evans, og borgmester Børge Schmidt."

hed for at kræve et beslutningsforslag sat på dagsordenen til næstkommende kommunalbestyrelsesmøde. Sagen i sin helhed skulle derfor indbringes for Borgerrepræsentationen.

Borgerrepræsentationen tager stilling

Den 24. juni kom sagen – i form af Enhedslistens ændringsforslag af 7. juni og dertil hørende motivering samt protokolbemærkningerne fra Teknik- og Miljøudvalgets behandling af forslaget – så på dagsordenen i Københavns Borgerrepræsentation.

Borgerrepræsentationen godkendte indstillingen med 40 stemmer mod 12. Ingen medlemmer undlod at stemme. For stemte: A, Ø, B, F, Å, Frie Grønne – Danmarks Nye Venstre-fløjsparti. Imod stemte: V, C og O. De tre protokolbemærkninger fra udvalgsbehandlingen blev videreført, altså gentaget.

Den 25. juni skrev Berlingske: "Nu bliver mindeplade for koloniguvernør ændret". Det skulle dog vise sig at være en foregribelse af begivenhedernes gang.

Dialog med Dansk Vestindisk Selskab

Det vedtagne ændringsforslag af 7. juni 2021 pålagde forvaltningen at udarbejde en indstilling baseret dels på den gældende praksis for skiltning, dels på dialog med Dansk Vestindisk Selskab. Forvaltningen tog derfor straks kontakt til selskabet, som der i løbet af sommeren 2021 blev afholdt to møder med.

Dansk Vestindisk Selskab erklærede sig her for det første uenig i, at inskriptionen på mindepladen er vildledende. I medlemsbladet Magasinet fra juni 2021 opridser redaktøren den holdning, selskabet også på møderne tilkendegav: "Problemet med Enhedslistens forslag er flerfold. For det første relativiserer man ordene 'ærefuldt' og 'humanitær' forkert. Mindepladen siger ikke, at [von Scholtens] embedsperiode som generalguvernør var ærefuld. Derimod siger den, at hans beslutning den 3. juli 1848 – lodret i modstrid med den danske regerings politik og ordre fra denne – var ærefuld, fordi han påtog sig et ansvar, der egentlig lå uden for hans beføjelser, med risiko for sig selv." Og videre: "Peter von

Scholtens humanitære indsats bestod ikke i at administrere et kolonialistisk regime; men i at han udenfor rammerne af den politik, som regeringen førte og i strid modstand fra bl.a. plantageejerne etablerede skoler for de slavegjorte, og forbedrede sundhedsvæsenet."

For det andet anførte selskabet at have en hævdvunden ret, idet man tilkendegav følgende: "Københavns Kommunes accept i 1973 af mindepladens opsætning er en begunstigende forvaltningsakt, som ikke blot kan tilbagekaldes. Udgangspunktet i dansk forvaltningsret er, at der skal meget tungtvejende grunde til at en myndighed kan tilbagekalde, ændre m.m. en forvaltningsakt, der er gyldigt truffet til gunst for en borger. En beslutning om fjernelse af mindepladen kan derfor muligvis føre til at sagen indbringes for Folketingets Ombudsmand eller forfølges ved de almindelige domstole. I en sådan situation vil Københavns Kommune skulle kunne begrunde beslutningen ud fra de ganske stramme regler, der gælder i dansk forvaltningsretlig tradition for ophævelse af en begunstigende forvaltningsakt."

I lyset af denne tilkendegivelse søgte Københavns Kirkegårde at afdække, hvilken beslutning og/eller aftale og hvilke vilkår der lå til grund for selve mindepladens opsætning. Det var dog hverken i Københavns Kirkegårdes arkiv, Stadsarkivet, Borgerrepræsentationens forhandlinger eller Dansk Vestindisk Selskabs arkivalier i bl.a. Rigsarkivet muligt at finde dokumentation for en aftale med specifikke vilkår vedrørende mindepladen. En håndskreven note i Københavns Kirkegårdes arkiv fastslog alene, at mindepladen er tegnet af Københavns daværende stadsarkitekt, Frode Jørgensen. Forvaltningen vurderede derfor, at mindepladen er opsat efter en form for fælles overenskomst mellem Dansk Vestindisk Selskab og Københavns Kommune og derfor ikke kunne betragtes som en slags kommunal skiltning, men derimod som del af det gravsted, kommunen i 1973 forpligtede sig til at opretholde.

Praksis for skiltning

Hvad den gældende praksis for skiltning angik, så anvendte Københavns Kirkegårde både dengang og nu tre forskellige former for kulturformidlende skiltning, nemlig:

1. oversigtskort, der viser placeringen af gravsteder af interesse for offentligheden på kirkegården;
2. gravstedsskilte med nummer og farvekode, der alene tjener til at identificere de gravsteder, som fremgår af oversigtskortene (og i brochurer), samt
3. gravstedsskilte med QR-koder, der tilgængeliggør forskellige typer af filmisk formidling om gravstedet.

I et notat fra efteråret 2020 blev principperne for, hvordan et gravsted udvælges som formidlingsobjekt, beskrevet, og vel ikke overraskende formidles først og fremmest kendte døde og gravminder, som Nationalmuseet har erklæret bevaringsværdige. Notatet beskriver også, at formidlingen altid først og fremmest sigter på at udfolde den kultur, der er særegen for kirkegårdene: gravsten, begravelsesmønstre, mindekultur og gravpladsernes historie – frem for f.eks. biografiske oplysninger.

Indstillingen med forvaltningens anbefaling til den fremtidige skilning

I slutningen af oktober 2021 forelå forvaltningens indstilling, der i henhold til genrens særlige jargon lød som følger:

”Teknik- og Miljøforvaltningen indstiller, at Teknik- og Miljøudvalget godkender,
– at mindepladen ved Peter von Scholtens gravsted på Assistens Kirkegård bibeholdes,
– at eventuel supplerende skiltning på eller ved gravstedet skal følge nuværende praksis for skiltning og formidling på kirkegårde,
– at der hermed er gjort op med medlemsforslaget stillet af Enhedslisten på Teknik- og Miljøudvalgets møde den 7. juni 2021, jf. bilag 2.”

I indstillingen blev både udkommet af forvaltningens dialog med Dansk Vestindisk Selskab og det forgæves forsøg på at finde dokumentation for en særlig aftale vedrørende mindepladen gengivet. Om forvaltningens vurdering og anbefaling vedrørende mindepladen blev følgende noteret:

”Som følge af overtagelsen i 1973 tilhører Peter von Scholtens gravsted Københavns Kommune. Selve mausoleet er i henhold til gældende lovgivning erklæret bevaringsværdigt af Nationalmuseet. Nationalmuseet har imidlertid ikke udpeget

mindepladen som bevaringsværdig. Almindeligvis vil dét, at et gravminde tilhørende Københavns Kommune ikke er erklæret bevaringsværdigt, medføre, at kommunen benytter sig af den ret, der følger af ejerskabet, og fjerner gravmindet fra graven.

Teknik- og Miljøforvaltningen kan imidlertid i dette tilfælde ikke, i lyset af aftaleforpligtelsen og procesrisikoen, anbefale at følge den almindelige fremgangsmåde. Dansk Vestindisk Selskab betragter mindepladen på gravstedet som en del af den aftale, der blev indgået i 1972, hvilket forvaltningen ikke kan afvise er tilfældet. Såfremt Dansk Vestindisk Selskab i forbindelse med en juridisk proces ved de almindelige domstole eller som led i behandlingen af sagen i et administrativt forvaltningsorgan, herunder Folketingets Ombudsmand, kan dokumentere eller sandsynliggøre, at mindepladen er en del af aftalen fra 1972, vil aftaleforpligtelsen tilsidesætte den ret, kommunen som udgangspunkt har til at disponere frit over et ikke-bevaringsværdigt gravminde tilhørende kommunen. Det må i den forbindelse lægges til grund, at kommunen vil blive holdt ansvarlig for en sådan uhjemlet disposition med deraf eventuelle retslige følger. Derfor indstilles det, at mindepladen forbliver i gravstedet.”

Om forvaltningens anbefaling vedrørende eventuelt supplerende skiltning på gravstedet skrev man følgende:

”Nuværende praksis for formidling på kirkegårde omfatter bl.a. en markering af gravsteder af kulturhistorisk interesse med små identifikationsskilte, der refererer til oversigtskort over seværdige gravsteder gengivet i fx brochurer om kirkegården. Enkelte identifikationsskilte er udstyret med QR-koder, der giver adgang til små film med information om det aktuelle gravsted og/eller afdøde. Forvaltningen forfatter ikke uddybende, evaluerende tekster om afdøde og deres virke, men fokuserer i formidlingen først og fremmest på kirkegårds- og begravelseskultur, dvs. udformningen af gravsteder og gravsten, og forskellige tiders tilgang til gravskikke og mindekultur mv.

Forvaltningen anbefaler derfor, at eventuel supplerende skiltning/formidling af Peter von Scholtens gravsted sker i overensstemmelse med denne praksis og fokuserer på dét, som i kirkegårdskulturel henseende er interessant ved gravstedet, nemlig at det er Assistens Kirkegårds eneste mausoleum.”

Afgørelsen

På et møde i Københavns Kommunes Teknik- og Miljøudvalg den 13. december 2021 blev indstillingen godkendt uden afstemning.

Radikale Venstre, Socialistisk Folkeparti og Enhedslisten afgav følgende protokolbemærkning:

”Partierne opfordrer til, at der digitalt gengives et mere retvisende og nuanceret billede af Peter von Scholtens rolle i historien om slaveriet og dets afskaffelse.”

Det Konservative Folkeparti, Venstre og Dansk Folkeparti afgav følgende protokolbemærkning:

”Partierne understreger, at man ikke vil gå med til at ændre historiske facts med ændringer i fremstilling, f.eks. på von Scholtens gravsted, som sletter spor fra vor historiske fortid.”

Mausoleet i dag, fortsat med mindeplade. Foto: Stine Helweg, 2023.

Med beslutningen af 13. december 2021 lukkede sagen politisk. En kulørt overskrift fulgte i B.T. dagen efter. Her stod:



”Slaveguvernør griner fra sin grav – rødt flertal må alligevel ikke fjerne hans omstridte mindeplade”. Mindre kulørt var selve artiklen, der rummede interviews med henholdsvis Enhedslistens Gorm Anker Gunnarsen og Dansk Folkepartis Finn Rudaizky. Gorm Anker Gunnarsen udtalte her: ”Det er en del af skæbnen som kommunalpolitiker, at man ikke kan lave om på juraen. Vi kan kun administrere inden for rammerne af lovgivningen. Dansk Vestindisk Selskab har åbenbart retten til at definere monumentets karakter, fordi de har finansieret restaureringen af monumentet tilbage i 70erne.” Og videre: ”Men så må vi jo finde nogle andre veje til at påvirke den historiske tolkning af Peter von Scholtens rolle, og hvem det egentlig var, der afskaffede slaveriet.” Finn Rudaizky blev citeret for følgende kommentar: ”Det er jo helt vildt at ville ændre på et gravsted. Vi bør i stedet fortælle historien, som den blev oplevet i den samtid, hvor de her mindesmærker blev opført. Og hvis der så kommer nye oplysninger frem senere hen, kan de jo indgå i den almindelige dialog og debat, der foregår i samfundet.”

Status i dag

Peter von Scholtens gravsted har både før og efter den politiske sag indgået i Københavns Kirkegårdes digitale formidling, der baserer sig på appen ARtour. Fremsøger man gravstedet her, præsenteres man i dag for følgende tekst:

”Generalguvernør Peter von Scholtens mausoleum fra 1811

Der er mange underjordiske gravkamre på Assistens Kirkegård. Da Assistens Kirkegård blev mondæn omkring år 1800, var det i mange velhavende familier traditionen at lade sig begrave under kirkegulvet i en krypt forbeholdt familien. Den tradition tog man nu med på kirkegården. Her var godt nok ingen kirke, men et underjordisk gravkammer kunne man jo selv lade udgrave – og det var der mange, der gjorde. Især efter 1805, hvor begravelser inde i kirkerne blev forbudt.

I dag er de underjordiske gravkamre fyldt op med sand for at forhindre kollaps og sammenstyrtning.

Assistens Kirkegårds eneste overjordiske gravkammer – eller *mausoleum* – er fra 1811 og huser i dag generalguvernør i Dansk Vestindien Peter von Scholten (1784-1854) og hans hustru, Anne Elisabeth (1786-1849). Mausoleet blev oprin-

deligt opført til Peter von Scholtens far, Casimir, der var død i 1810. Adskillige medlemmer af slægten har gennem tiden haft ophold i gravkammeret for senere at blive flyttet til andre kirkegårde, og i dag er der altså kun kisterne med Casimirs søn og svigerdatter tilbage.

Man kan stadig efter aftale med kirkegårdsadministrationen bygge et mausoleum til sig selv og måske slægten, hvis man har lyst – og har råd, for billigt er det ikke. Det er en sjælden begivenhed, men det forekommer dog. I 2014 blev der således for første gang i mere end 70 år opført et mausoleum på Københavns Vestre Kirkegård – en åben bygning (de døde er nemlig dér nedsat under gulvet), der både i materialer og stilart adskiller sig en del fra von Scholtens nygotiske og jo altså også mere end 200 år ældre gravkammer.

Københavns Begravelsesvæsen overtog i 1973 Peter von Scholtens mausoleum som historisk grav. Inden da havde Dansk Vestindisk Selskab bekostet en gennemgribende renovering af gravstedet med støtte fra Fonden til Fædrelandets Vel. Mindepladen foran mausoleet er opsat i forbindelse med renoveringen og overdragelsen, der officielt fandt sted ved en højtidelighed 3. juli 1973.”



Von Scholtens mausoleum indeni. Foruden kisterne med de to ægtefolk ses bl.a. et krucifiks, to stole samt en række kisteplader for medlemmer af slægten, hvis kister tidligere har været indsat i mausoleet. Foto: Lisa Maria Andersson, 2023.